

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK'TE GÖRÜNGÜ

The Phenomenon in Dîvânu Lugâti't-Türk

Fatih KIRMALI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye, fatihkirmali@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received

06.04.2023

Kabul/Accepted

21.06.2023

Sayfa/ Page

58-81

Öz

Fiiller, işlevlerine göre sınıflandırılırken farklı kategorilere ayrılmaktadır. Bu kategorilerden biri olan çatı ile ilgili, farklı görüş ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Görüş ayrılığının temelini tanım, terim, tahlil ve tasnif başlıkları oluşturmaktadır. Ayrıca, verilen örneklerle yapılan açıklamalar da örtüşmemektedir. Böylelikle, anlaşılması ve anlatılması güç bir konu olan çatı, daha da karmaşık bir hâle gelmekte; mesele, içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır.

Cümlede yargı bildirerek yüklem olan fiile getirilen ve çatı eki olarak bilinen eklerin iki işlevi bulunmaktadır. Bu eklerin birinci ve aslı işlevi, cümlenin zorunlu öğelerini belirlemektir. Bu işlev, eklerin çatı kurma işlevidir. İkinci işlevi ise fiilin varlık ilgisini değiştirmektir. Yani, oluş fiilini kılış fiiline, kılış fiilini oluş fiiline dönüştürme işlevidir. Bu yönüyle bu ekler; söz dizimini değil, fiil tabanını etkilemektedir. Eklerin oluşturduğu bu yeni kategori “görüngü” olarak adlandırılabilir. Çatı ve görüngüde aynı ekler kullanıldığı için bu iki kategori karıştırılmaktadır.

Bu çalışmada, Dîvânu Lugâti't-Türk'te görüngü kategorisi incelenmiştir. Ercilasun ve Akkoyunlu (2008) den alınan örnekler bağlam dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Dîvânu Lugâti't-Türk, birçok konuda olduğu gibi çatı açısından da zenginlik göstermektedir. Dîvân'da çatının yanı sıra çatıyla karıştırılan ancak yeni bir kategori olan görüngü de bulunmaktadır. Bu durum Türkçede görüngü kategorisinin 11. yüzyılda da var olduğunu, sonraki dönemlerde de varlığını koruduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Fiil, çatı, oluşlama, kılışlama, görüngü.

Abstract

While verbs are classified according to their functions, they are divided into different categories. There are different opinions and evaluations about the roof, which is one of these categories. The basis of the disagreement is definition, term, analysis and classification headings. In addition, the explanations made with the examples given do not coincide. Thus, the roof, which is a difficult subject to understand and explain, becomes even more complex; The issue becomes inextricable.

The suffixes, known as the suffix, which are brought to the verb, which is a predicate, by declaring judgment in the sentence, have two functions. The first and essential function of these suffixes is to determine the obligatory elements of the sentence. This function is the roofing function of the annexes. The second function of the verb is to change the entity interest. In other words, it is the function of transforming the verb of becoming into the verb of being and the verb of being into being. In this respect, these appendices; affects the verb base, not the syntax. This new category of appendices can be called “görüngü”. These two categories are confused because the same attachments are used on the roof and the appearance.

In this study, the phenomenon category in Dîvânu Lugâti't-Türk has been examined. The examples taken from Ercilasun ve Akkoyunlu (2008) were evaluated considering the context. Dîvânu Lugâti't-Türk shows richness in terms of roof, as in many other issues. In the Dîvân, besides the roof, there is also a new category, the phenomenon, which is confused with the roof. This situation shows that the phenomenon category in Turkish existed in the 11th century and preserved its existence in the following periods.

Keywords: Verb, infix, oluşlama, kılışlama, phenomenon.

Atıf/Citation: Kirmali, F. (2023). Dîvânu Lugâti't-Türk'te Görüngü. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318, 6(9), 58-81.

Giriş

Sözcük türleri farklı ölçütler kullanılarak tasnif edilmektedir. Tasniflerin genelinde sözcük türleri önce isim, fiil ve edat olmak üzere üçe ayrılır. Daha sonra isim başlığında isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar; edat başlığında ise çekim edatları, bağlama edatları ve ünlem edatları incelenir. Dilciler, sözcük türlerini, anlam ve görev bakımından (Ergin, 2002; Korkmaz, 2007; Delice, 2012), görevleri ayırarak (Yener, 2007), sözlüksel ve dil bilgisel bakımdan (Boz, 2015; Delice, 2012), cümleye tek başına katılabilen/katılamayan, cümle bağlamında/cümle söz konusu değilken ve cümleye kattıkları anlam bakımından (Delice, 2012) gibi ölçütler kullanarak tasnif etmişlerdir.

Fiiller işlevlerine göre sınıflandırılırken kategorilere ayrılmaktadır. Bu kategorilerden biri olan çatıyla ilgili dilciler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Görüş ayrılığının temelini tanım, terim, tahlil ve tasnif başlıkları oluşturmaktadır. Araştırmalarda verilen örneklerle yapılan açıklamaların örtüşmediği de görülmektedir. Ayrıca görüngü kategorisi çatı içerisinde değerlendirilmekte; bu durum, araştırmacıları yanılsız sürüklemektedir. Bütün bunlar, anlaşılması ve anlatılması güç bir konu olan çatıyı, daha da karmaşık bir hâle getirmektedir.

Ergin, çatı konusunu müstakil bir başlıkta incelememiş; fiilden fiil yapım ekleri başlığı altında eklerin çatı işlevlerine değinmiştir. Ergin; çatıyı 1. Dönüslü Fiiller, 2. Pasif/Meçhul Fiiller, 3. Ortaklaşma/Oluş Fiilleri, 4. Faktitif Fiiller başlıklarında incelemiştir (2002, s. 202-213). Ergin; ayrıca, fiiller başlığında geçişli ve geçişsiz fiillere de değinmiştir. Ona göre, fiil kök veya gövdeleri dışarıya ve içeriye dönük olmak üzere iki hareketi karşılar. Dışarı dönük harekette, tesir edilecek nesne şahsın dışında (geçişli fiiller); içeri dönük harekette, tesir edilecek nesne şahsın kendisinde (geçişsiz fiiller)dir (2002, s. 282).

Korkmaz'a göre çatı, fiilin anlam değişikliği göstermeyen, cümledeki özne ve nesneye hükmeden şekil değişikliğidir. Bu şekil değişikliğini sağlayan ekler, fiilin cümlede bir özneye (etken-edilgen-ettirgen) veya bir nesneye (geçişli-geçişsiz) ihtiyacı olup olmadığını, özne ile nesnenin aynı varlıkta birleşip birleşmediğini (dönüslü), yapılan işin birçok özne tarafından mı yoksa birden çok özne ile karşılıklı veya birlikte mi yapıldığını (işteş) gösteren eklerdir. Korkmaz, çatı eklerinin yapım ekleri içerisinde kendilerine özgü bir durumlarının olduğunu, yapım ekleri ile çatı eklerini birbirine karıştırmamak için çatı konusunun gramer kitaplarında ayrı bir bölümde incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Korkmaz, çatıyı "Fiil Özne Bağlantısı" başlığında 1. Etken Çatı (Yalın Çatı), 2. Edilgen Çatı, 3. Meçhul Çatı (Öznesiz Çatı), 4. Dönüslü Çatı, 5. İşteş Çatı, 6. Ettirgen Çatı; "Fiil Nesne Bağlantısı" başlığında 1. Geçişli Fiiller, 2. Geçişsiz Fiiller (2007, s. 538-563) şeklinde incelemiştir.

Türkçede çatı, 1995 yılında yapılan Türk Gramerinin Sorunları toplantısında kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu toplantıda Bilal Yücel, "Türkçede Çatı Kavramı ve Çatı Ekleri" adlı çalışmasında, öncelikle çatı kavramına ve dilcilerin çatı konusunu müstakil bir başlıkta inceleyip incelemeyeceğine değinmiştir. Çalışmanın devamında dilcilerin çatı tanımlarına, terim sözlüklerinde çatının nasıl yer aldığına, başlıca dil bilgisi kitaplarında fiil çatılarının ele alınışına, yapılan tasniflere, çatı kategorisine girmeyen kavram ve kategorilere, çatı kategorisinde araştırmacıların kullandığı gereksiz terimlere yer vermiştir.

Yücel'e göre çatı, özne ile fiilin gösterdiği iş veya oluş arasındaki bağlantıdır ve bu bağlantı çatı ekleriyle sağlanmaktadır. Nesnelere göre çatılar kategorisi ve bu başlıkta geçişli ve geçişsiz fiiller tasnifinin gereksiz olduğunu, çatıyı belirlerken şeklin değil işlevin esas alınması gerektiğini vurgulayan Yücel, çatıyı 1. Yalın Çatı, 2. Dönüslü Çatı, 3. Edilgen Çatı, 4. Öznesiz Çatı, 5. Ettirgen Çatı, 6. Oldurgan Çatı, 7. İşteş Çatı (2011, s. 282-300) olmak üzere yedi başlıkta incelemiştir.

Çatıyla ilgili çalışmalarda dört önemli problem başlığı ortaya çıkmaktadır. Bunlar tanım, terim, tahlil ve tasniftir. Dilcilerin bir kısmı çatıyı "fiilin özne ve nesneye göre durumu" olarak (Bilgegil, 2009; Gencan, 1979; Boz, 2015) bir kısmı "fiilin özne ve nesneye göre belirli ekler almış şekli" olarak (Zülfikar, 1969; Hatiboğlu, 1978; Atabay vd., 1983; Koç, 1992 ve Korkmaz, 2007) bir kısmı da "öznenin fiille ilgili biçimi" olarak (Deny, 1941; Banguoğlu, 2004; Ediskun, 1999 ve Topaloğlu, 2019) değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler meseleyi belli yönlerden yakalasalar da çatıyı tam olarak ortaya koyamamakta, çatı ekleri olarak bilinen eklerle yapılan ancak çatı işlevinde olmayan ve çatı kategorisi dışında yeni bir kategori olan görüngüyü açıklamamaktadır. Çatı, cümlede zorunlu öge olarak bulunan yüklemden başka hangi öğelerin olması gerektiğini gösterir. Bu hususa dikkat çeken

Delice, cümlede yönetici olan fiilde çatının fiil kök veya gövdesiyle ya da kök veya gövdeye getirilen eklerle oluşturulabileceğini ifade eder. Delice ayrıca, kılış fiillerinin kök veya gövdelerinin, kurucu olan fiilin geçişli, yerseme, zarfsama işlevlerini; çatı ekleri ise cümlede öznenin bulunup bulunmayacağını, bulunacaksa nasıl bulunacağını ve eklendiği fiilin cümlede hangi unsurları zorunlu olarak alacağını ve zorunlu olarak gelmesi gereken bu unsurların nasıl bulunması gerektiğini belirlediğini söyler (2002, s. 195; 2012, s. 85).

Görüngü kategorisini çatıdan ayıran Delice, çatıyı 1. Eksiz Çatılar: 1.1. Geçişli Çatı, 1.2. Yerseme Çatısı, 1.3. Zarfsama Çatısı; 2. Ekli Çatılar: 2.1. Edilgen Çatı, 2.2. Dönüşlü Çatı, 2.3. İşteş Çatı, 2.4. Ettirgen Çatı, 2.5. Oldurgan Çatı şeklinde incelemiştir (2002, s. 196-199; 2012, s. 84-88).

Bu çalışmada Dîvânu Lugâtî't-Türk'te görüngü kategorisi incelenmiştir. Ercilasun ve Akkoyunlu (2008)den alınan örnekler bağlam dikkate alınarak değerlendirilmiştir. DLT'den alınan örnekler parantez içerisinde, kalın (bold) ve italik olarak yazılmıştır. Örnekler söz dizimiyle birlikte verilmiş, cümlelerin anlamları tırnak içerisinde gösterilmiştir. Alınan örneklerin yanına Ercilasun ve Akkoyunlu (2008)deki sayfa numaraları yazılmıştır. Dîvânu Lugâtî't-Türk'te -dİr-/dUr-, -tİr-/tUr-, -gAr-, -gUr-, -kUr-, -Iz-/Uz-, -Il-/Ul-, +lAn-, -r-, -Ir-/Ur-, -t-, -It/ -Ut- 7 ekle 157 adet kılışlama; -kUr-, -k/-Ik/-Uk-, -l-/Il-/Ul-, +lAn-, +lAş-, -lIn-/lUn-, -lİş-/lUş-, -n-, -In-/Un-, -ş-, -Iş-/Uş- 9 ekle 197 adet oluşturma yapılmıştır.

1. Görüngü

Duygu ve düşünceleri, bir olayı veya durumu yargı bildirerek dinleyenin zihninde soruya yer bırakmayacak şekilde anlatan yüklemli kelimeler dizisi olan cümlede, bulunması gereken zorunlu öge (kurucu öge) ve seçimlik ögeler (kurucu ögeyi tamamlayan ögeler) bulunmaktadır.

Yükleme getirilen ve çatı ekleri olarak bilinen eklerin iki işlevi bulunmaktadır. Bu eklerin birinci ve asli işlevleri, cümlede zorunlu ögelerini belirlemektir. Bu işlev eklerin çatı kurma işlevidir. İkincisi ise fiilin varlık ilgisini değiştirmektir. Yani, oluş fiilini kılış fiiline, kılış fiilini oluş fiiline dönüştürmedir. Bu yönüyle bu ekler, söz dizimini değil, fiil tabanını etkilemektedir. Eklerin oluşturduğu bu yeni kategori "görüngü" olarak adlandırılabilir (Delice, 2002, s. 197; 2007, s. 495-509; 2012, s. 89-90).

Görüngü ile çatıda aynı ekler kullanıldığı için bu iki kategori birbirine karıştırılmaktadır. Fiile getirilen bu ekler söz dizimini etkiliyorsa ve cümlede bulunması gereken ögeleri belirliyorsa bu ekler, çatı işlevindedir. Ancak, bu eklerle kılış fiili oluş fiiline, oluş fiili de kılış fiiline dönüştürülüyorsa bu ekler, görüngü işlevindedir. Konu örnekler üzerinden şöyle somutlaştırılabilir:

*"Bu sabah, tren düdüklarının büsbütün başka korkularla **kanattığı** uykusundan, Mümtaz gene bu üzüntü ile uyandı."* (Tanpınar, 2013, s. 8).

Cümlesinde **kana-** fiili bir oluş fiildir ve kendiliğinden gerçekleşmektedir. **Kana-** oluş fiili, -t- eki getirilerek **kanat-** kılış fiiline dönüştürülmüştür. Kılışlamayı ettirgen çatı ile karıştırmamak gerekir. Ettirgen çatıda fiil, bir aracı kişiye yaptırılır. **Kana-** fiilinin ettirgen hâli **kanattır-**tır.

*"Kendi alemlerinin dışından gelen bu hayranlık Mümtaz'ı bir çocuk gibi **sevindiriyordu**."* (Tanpınar, 2013, s. 435).

Kılışlamayı oldurgan çatı ile de karıştırmamak gerekir. Oldurgan çatı, ek almadan dönüşlü olan bir kılış fiilinin yüklem olarak kullanılması hâlinde, cümlede derin yapıda var olan nesnenin başka bir nesne olarak yüzeysel yapıya aktarılmasıdır. Cümlede geçen **sevin-** fiili dönüşlü bir kılış fiilidir. Fiilin oldurgan çatı şekli **sevindir-**'tir. Dönüşlü olan **sevin-** fiilinde derin yapıda var olan nesne **sevindir-** şekliyle farklı bir nesne üzerinde gerçekleşmiştir.

*"Cesareti, hatta deminki hiddeti birdenbire **kırmıştı**."* (Tanpınar, 2013, s. 678).

Cümlesinde **kır-** bir kılış fiilidir. -Il- eki getirilerek bir kılış fiili olan **kır-**, oluş fiiline **kırıl-**'a dönüştürülmüştür. Görüngü kategorisinde eklerin; söz dizimini değil, fiilin tabanını etkilediği ve dönüştürdüğü görülmektedir.

1.1. Kılışlama

Çatı ekleri olarak bilinen -t-, -It-/Ut-, -dIr-/dUr-, -tIr-/tUr-, -r-, -Ir-/Ur-, -lAt- eklerinin, oluş tabanlı fiillere gelerek onları kılış tabanlı fiillere dönüştürmesidir (Delice, 2007, s. 495-509; 2012, s. 89-90).

“*Sonra orada çok korkunç bir istikbal okumuş gibi başını geriye çekti ve yine sanki gördüğü hayali ebediyen bozmak ister gibi, su ile bulandırdı.*” (Tanpınar, 2013, s. 611).

Cümlesinde **bula-** kılış fiili, önce -n- ekiyle **bulan-** oluş fiiline (oluşlama) daha sonra -dır- ekiyle **bulandır-** kılış fiiline (kılışlama) dönüşmüştür.

“*Ölüleri saçlarından tutup silker, uykularından uyandırırım.*” (Tanpınar, 2013, s. 53).

Cümlesinde **uyan-** oluş fiili, -dır- ekiyle **uyandır-** kılış fiiline (kılışlama) dönüşmüştür.

“*Ebediyet zihninin zaman zaman çok derinlere uzattığı müphem bir ışıktı.*” (Tanpınar, 2013, s. 829).

Cümlesinde **uza-** oluş fiili, -t- ekiyle **uzat-** kılış fiiline (kılışlama) dönüşmüştür.

“*O andan itibaren Suat'ın orada ve kendi aralarında bulunması onu ürküttü.*” (Tanpınar, 2013, s. 588).

Cümlesinde **ürk-** oluş fiili, -t- ekiyle **ürküt-** kılış fiiline (kılışlama) dönüşmüştür.

1.2. Oluşlama

Çatı ekleri olarak bilinen -l-, -Il-/Ul-, -ş-, -Iş-/Uş-, -n-, -In-/Un-, -lAş-, -lAn- eklerinin, kılış tabanlı fiillere gelerek onları oluş tabanlı fiillere dönüştürmesidir (Delice, 2007, s. 495-509; 2012, s. 89-90).

“*İnsanlar bazen doğuştan mahkûm olurlar, saz parçası kendiliğinden kırılırdı.*” (Tanpınar, 2013, s. 17).

Cümlesinde **kır-** kılış fiili, -l- ekiyle **kırıl-** oluş fiiline (oluşlama) dönüşmüştür.

“*Etraflarında yosun, kabuklu hayvan, deniz dibi kokusu gözle görülecek şekilde koyulaşıyordu.*” (Tanpınar, 2013, s. 282).

Cümlesinde **koyu** ismi +la- isimden fiil yapım ekiyle önce **koyula-** kılış fiiline, sonra -ş- ekiyle **koyulaş-** oluş fiiline (oluşlama) dönüşmüştür.

“*Başı ucundaki yarı örtülü ışıqla bu sefalet, daha göze çarpar şekilde aydınlanıyordu.*” (Tanpınar, 2013, s. 776).

Cümlesinde **aydın** ismi +la- isimden fiil yapım ekiyle önce **aydınla-** kılış fiiline, sonra -n- ekiyle **aydınlan-** oluş fiiline (oluşlama) dönüşmüştür.

2. Dîvânu Lugâtî't-Türk'te Görüngü

Dîvânu Lugâtî't-Türk, Türk dilinin ilk sözlüğü ve gramer kitabıdır. Türk milletinin tarihi, boyları, lehçeleri ve birçok kültürel değerleri ile ilgili bilgi veren, Türklük ansiklopedisi diyebileceğimiz eşsiz bir hazinedir. İlk Türkolog olan Kaşgarlı, bu eşsiz eserinde “Fiillerin Fazlalıkları ve Onların Yapısı” başlığında fiillerin ikili, üçlü, dördü, beşli ve altılı olduğunu, elif (a), kaf (k), kef (k), lam (l), nun (n), lam-elif (lA), rı (r), sin (s), şın (ş), te (t) ve y (y) harfleriyle arttırıldığını ve bu harflerin her birinin fiile başka bir anlam kattığını ifade eder (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 7).

Kaşgarlı, çatı ekleriyle fiilden fiil yapan ekleri aynı başlık altında değerlendirmiştir. Eklerin açıklamasından hangi ekin yapım eki, hangi ekin çatı eki olduğu tespit edilebilmektedir. Kaşgarlı'ya göre çatı işlevinde kullanılan ekler şunlardır: te (t) “Fiili geçişli yapar.”, rı (r) “t ile beraber geçişli fiil yapar.”, şın (ş) “Fiile ortaklaşma anlamı verir.”, kaf (k) / kef (k) “Fiile mef'ul anlamı verir.”, lam (l) “Faili olmayan fiil yapar.”, nun (n) “Başkasının etkisi olmadan işi kendisinin yaptığını belirtir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 7-8).

Kaşgarlı'nın çatı eklerinin işlevleri hakkındaki görüşü, günümüz çatı anlayışına yakındır. **arı-** “temizlenmek” ve **kuru-** “kurumak” fiillerine gelerek onları **art-** “temizlemek” ve **kurut-** “kurutmak” kılışlamaya çeviren -t- ekinin işlevini, Kaşgarlı fiili geçişli yapma olarak düşünmüştür. Fiilin geçişli

olması fiile getirilen eklerin işleviyle değil, fiil tabanıyla ilgili bir durumdur. Ek almamış bir kılış fiili de geçişli olabilmektedir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'ü çatı açısından inceleyen dilciler, kılışlama örneklerini oldurgan çatı içerisinde, oluşlama örneklerini ise edilgen veya dönüşlü çatı içerisinde değerlendirmiştir. Bu isimlerden biri olan Hunutlu, *toşur-* “taşır-” kılışlama örneğini oldurgan çatı, *bogul-* “boğul-” oluşlama örneğini edilgen çatı olarak değerlendirmiştir (2020, s. 1035-1074). DLT’de bu fiillerin cümle içerisinde şu şekildedir:

(taş-) *esiç taşdı* “Tencere kaynadı ve taşı.” 236

Taş- bir oluş fiilidir ve fiil kendiliğinden gerçekleşmiştir.

(taşur-) *ot eşiç taşurdı* “Ateş tencereyi kaynatıp taşırdı.” 254

Oluş fiili olan ve kendiliğinden gerçekleşen *taş-* fiili, bir özne yardımıyla gerçekleşen ve kılış fiili olan *taşur-* fiiline dönüştürülerek kılışlama yapılmıştır.

(bog-) *ol erni bogdı* “O, adamı boğdu.” 237

Bog- kılış fiilidir ve bir özne tarafından gerçekleştirilmiştir.

(bogul-) *er boguldı* “Adam boğuldu.” 270

Kılış fiili olan ve bir özne tarafından gerçekleştirilen *boğ-* fiili, kendiliğinden olan ve oluş fiili olan *boğul-* fiiline dönüştürülerek oluşlama yapılmıştır.

Hacıeminoğlu’nun çalışmasında da benzer bir durum söz konusudur. Hacıeminoğlu, *mungukar-* “bunaltmak, sıkıntıya düşürmek” kılışlama örneğini ettirgen çatı, *ırgal-* “sallanmak” oluşlama örneğini dönüşlü çatı olarak düşünmüştür (1991, s. 45-50). DLT’de bu fiillerin cümle içerisinde kullanımları şu şekildedir:

(muşuk-) *er muşuktu* “Adam mihnet çekti ve zorlandı.” 511

Muşuk- bir oluş fiilidir ve fiil kendiliğinden gerçekleşmiştir.

(muşkar-) *ol anı munkardı* “O, onu zorladı ve bunalttı.” 512

Oluş fiili olan ve kendiliğinden gerçekleşen *muşuk-* fiili, bir özne yardımıyla gerçekleşen ve kılış fiili olan *muşkar-* fiiline dönüştürülerek kılışlama yapılmıştır.

(ırga-) *ol yıgaç ırgadı* “O, ağacı silkeledi.” 125

İrga- kılış fiilidir ve bir özne tarafından gerçekleştirilmiştir.

(ırgal-) *yıgaç ırgaldı* “Ağaç sallandı.” 114

Kılış fiili olan ve bir özne tarafından gerçekleştirilen *ırga-* fiili, kendiliğinden olan ve oluş fiili olan *ırgal-* fiiline dönüştürülerek oluşlama yapılmıştır.

“Dîvânü Lügâti't-Türk'te Fiilden Fiil Yapan Eklerin Fonksiyonları Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışmada araştırmacılar, Dîvânü Lügâti't-Türk'te yer alan fiilden fiil yapan eklerin fiilleri ettirgen yapma, anlamı pekiştirme vb. birçok işlevlerinin olduğunu ifade etmiştir. Ancak, bu eklerin fiil tabalarında meydana getirdiği değişikliklere (oluşlama / kılışlama) değinmemişlerdir. Ayrıca, verilen örneklerin söz dizimi içerisindeki kullanımlarıyla verilmemesi örneklerin yanlış değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır (Türk ve Koç, 2022, s. 314-329). Araştırmada edilgen eylemler başlığında verilen *atıl-* fiiline Kaşgarlı, şu örnek cümleleri vermiştir:

(atıl-) *ok atıldı* “Ok atıldı.” 96

(atıl-) *çeçek agzı atıldı* “Tomurcuk açıldı.” 96

Birinci cümledeki *at-* kılış fiili, -l- edilgen çatı eki getirilerek derin yapıda mevcut olan yapan özne, yüzey yapıda gizlenmiştir. İkinci cümledeki *atıl-* fiili, kendiliğinden gerçekleşen bir oluş fiilidir, edilgen değildir.

2.1. Dîvânu Lugatî't-Türk'te Kılışlama

Dîvânu Lugatî't-Türk'te oluş tabanlı fiillere gelerek onları kılış fiiline dönüştüren ekler şunlardır:

2.1.1. -dİr-/-dUr-, -tİr-/-tUr-

Kılış fiilleri üzerine gelerek ettirgen ve oldurgan çatı kuran bu ek, oluş tabanlı fiillere gelerek onları kılış fiiline dönüştürebilmektedir. Kaşgarlı'ya göre bu ek, geçişli fiillere getirildiğinde fiil iki fail tarafından yaptırılmış olur. Birincisi emreden, ikincisi yapandır. Kaşgarlı şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 282):

Suw içürdi “Suyu içirdi.” 282

Suw içtürdi “Su içirmek için başkasına emir verdi.” 282

Eserin başka bir yerinde fiile te (t) ve rı (r) eklenerek birisi bu işi yaptırdı veya bu işi yapma görevi verdi anlamının yüklendiğini ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 290):

Er yā kurdu “Adam yayı kurdu.” 290

Ol añar yā kurturdu “O ona yayı kurdurdu.” 290

Geçişsiz fiillere -dİr-/-dUr-, -tİr-/-tUr- ekleri getirilerek geçişli yapıldığını ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 290):

Bardı “Gitti.” 290

barturdu “Başka birisi onun gitmesini sağladı.” 290

er suwka kardı “Su adamın boğazını tıkadı.” 290

anı suwka karturdu “Başkası tıkanmaya sebep oldu.” 290

Örnekler incelendiğinde Kaşgarlı'nın oldurgan çatı ile ettirgen çatı arasındaki farkı anlatmaya çalıştığı görülmektedir; ancak, oldurgan çatı, fiilin geçişli/geçişsiz olması ile ilgili değildir. Oldurgan çatı, aslında derin yapıda var olan “kendi/kendini” nesnesini yüzeysel yapıya “başkasını/başka şeyi” şeklinde çıkararak çatıdır (Delice, 2009, s. 111).

DLT'de -dİr-/-dUr-, -tİr-/-tUr- ekleriyle yapılan kılışlama örnekleri şunlardır:

(çiktur-) *ol tōnn çikturdu* “O, elbiselerini ıslak bir yere koydu ve (elbise) ıslandı.” 285

(çomtur-) *ol anı suwka çomturdu* “O, onu suya batırdı.” 285

(eñtür-) *erni eñtürdi* “Adamı şaşırttı.” 128

(kantur-) *ol mini suwka kanturdu* “O, bana su içirdi ve (suya) kandırdı.” 288

(kartur-) *ol anı suwka karturdu* “O, lokmayla ve suyla onun boğazını tıkadı.” 287

(komtur-) *yil sūwug kanturdu* “Rüzgâr suyu dalgalandırdı.” 288

(öldür-) *ol ogrını öldürdi* “O, hırsızını öldürdü.” 107

(öndür-) *Teñri ot öndürdi* “Allah bitkilerin yetişmesini sağladı.” 107

(sıgtur-) *ol bir nēñni birke sıgturdu* “O, bir şeyi bir şeye sığırdı.” 286

(siñdür-) *süçig aşığ siñdürdi* “Şarap, yemeği hazmettirdi.” 512

(taltur-) *anı urup talturdu* “O, onu döverek bayılttı.” 282

(tamtur- ~ tamdur-) *ol ôt tamturdu* “O, ateşi yaktı.” 283

(toltur-) *ol ayak tolturdu* “O, kadehi doldurdu.” 283

(ultur-) *ol eşiç içre et ulturdu* “O, eti tencerede ezilinceye kadar pişirdi.” 106

(yaltur-) *tüpi otug yalturdu* “Rüzgâr ateşi alevlendirdi.” 387

(*yeldir-*) *yil yeldirdi* “Rüzgâr estirdi.” 388

(*yittür-*) *ol añar yarmakın yittürdi* “O, ona parasını yok ettirdi.” 387

(*yuktur-*) *ol anıñ tönıña yıpar yukturdi* “O, onun elbisesine misk sürdü, bulaştırdı.” 387

2.1.2. -gAr, -gUr-, -kUr-

Oluş tabanlı fiillere gelerek onları kılış fiiline dönüştürebilen ve Eski Türkçede sıklıkla kullanılan bu ek, Türkiye Türkçesinde sadece gönder- (köndger- > gönder-) fiilinde yaşamaktadır.

Kaşgarlı'ya göre, ekin dört işlevi vardır. Ekin birinci işlevinin ikili geçişsiz fiil köküne gayın (ğ) ve rı (r) veya kef (k) ve rı (r) eklenerek fiili geçişli yapmak olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 290):

At tordı “At zayıfladı.” 290

Er atın torgurdi “Adam atını zayıflattı.” 290

Er yokaru turdi “Adam ayağa kalktı.” 290

Anı turgurdi “Birisi onu ayağa kaldırdı.” 290

Yāg erüdi “Yağ eridi.” 290

Yāg ergürdi “Adam yağı eritti.” 290

Ok köndi “Ok düzeldi.” 290

Okçı köndgerdi “Okçu oku düzeltilti.” 290

Kuş uçurdi “Kuş uçurdu.” 290

Suw keçürdi “Suyu geçirdi.” 290

Kaşgarlı; buradaki geçişliliğin sadece rı (r) ile yapıldığını, te (t), gayın (ğ) veya kef (k)'in gelmesinin sebebinin telaffuzu kolaylaştırmak olduğunu, bunların gelmemesi hâlinde geçişlilikte ve geçmiş zamanda iki rı (r)'nın, geniş zamanda üç rı (r)'nın bir araya geleceğini ifade eder (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 290).

Kaşgarlı'nın vermiş olduğu örneklerden *torgur-*, *ergür-*, *köndger-* “kılışlama”; *turgur-*, *uçur-*, *keçür-* “oldurgan çatı” örneğidir.

Ekin ikinci işlevinin üçlü geçişsiz fiilleri geçişli yapmak olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 290):

Er tirildi “Adam dirildi.” 290

Teyri tırgürdi “Yüce Allah onu diriltti.” 290

Er kızıldı “Adam yaptığı işin cezasını çekince kendini menetti.” 290

Anı kızgurdi “onu başkası menetti ve yaptığıının cezasını verdi.” 290

Kaşgarlı'nın vermiş olduğu örneklerden *tırgür-* “kılışlama”, *kızgur-* “oldurgan çatı” örneğidir.

Üçüncü işlevin o işi yapmak üzere olma, ona niyetlenme ve işi yapmaya yavaş yavaş yaklaşma anlamları vermesi olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 290):

Suw tamçurdi “Su buluttan serpildi ve azar azar yağdı.” 290

Eşiç taşgurdi “Tencere neredeyse taşacaktı.” 290

Kaşgarlı'nın zikrettiği *tamçur-* ve *taşgur-* fiillerine getirilen -çUr- ve -gUr- ekleri fiillere “-a yaklaşmak” anlamı katan fiil genişletme ekleridir.

Dördüncü işlevin ise fiilin kendi başına olması ve bu anlamlardan hiçbirini taşıması olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 291):

Teyri meni kutgardı “Yüce Allah beni kurtardı.” 291

Er katgurdı “Adam katıla katıla güldü.” 291

Kaşgarlı'nın vermiş olduğu örneklerden *kutgar-* “kılışlama”; *katgur-* “fiilden fiil yapım eki” örneğidir.

DLT’de -gAr-, -gUr-, -kUr- ekleriyle yapılan kılışlama örnekleri şunlardır:

(argur-) *ol atın argurdı* “O, atını yordu.” 107

(köndger-) *ol yıgaç köndgerdi* “Adam odunu düzeltilti.” 523

(könger-) *ol ok köngerdi* “O, oku düzeltilti.” 290

(sarkur-) *ol yāgni kâptın sarkurdi* “O, yağlı tulumdan damlattı.” 287

(sızgur-) *er yāg sızgurdı* “Adam yağı eritti.” 287

(toğgur-) *ol meni bu iştin toğgurdı* “O, beni bu işten bıktırdı.” 283

(toğgur-) *ol meni toğgurdı* “O, beni doyurdu.” 283

(torgur-) *ol atıg torgurdı* “O, atı zayıflattı.” 284

(toşgur-) *ol ewin tawar birle toşgurdı* “O, evini malla doldurdu.” 284

2.1.3. -Iz-/-Uz-

Türkiye Türkçesinde kaynaşmış ve kalıplaşmış hâlde çok az kelimedede bulunan bu ek, rotasizm/zetasizm (r ~ z) kaynaklı olarak görülmektedir. Kaşgarlı, bu durumu -fiillere gelen bu eki-kural dışı olarak açıklamıştır. Geçişsizi geçişli yapmak için emir kipine rı (r) getirildiğini ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 257):

Er kaçtı “Adam kaçtı.” 257

Ol anı kaçurdı “O, onu kaçırıldı.” 257

Er suw keçti “Adam suyu geçti.” 257

Ol anı keçürdi “O, onu sudan geçirdi.” 257

Oğuzların bazen rı’yı (r) ze’ye (z) dönüştürdüğünü söyleyen Kaşgarlı, şu örneği vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 257):

Ol tawar aldudzı “Onun malı yağmalandı ve çalındı.” 257

Kuzı- “kurumak” maddesinde kelimenin doğru biçiminin noktasız rı ile olduğunu ifade eden Kaşgarlı’ya göre, *kuzı-* ve *emüz-* kural dışıdır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 462).

Kaşgarlı'nın verdiği örneklerden *kaçur-*, *keçür-*, *emüz-* “oldurgan çatı”; *alduz-* “edilgen çatı” örneğidir.

Korkmaz’a göre, daha çok halk ağızlarında yer alan, ettirgenlik yanında geçişsiz ve dönüşlü fiil işlevi olan bu ek, şu örneklerde görülür: *damız-* “damlamak”, *dam(t)z-ır-* “damlatmak”, *emzir-* < *em-iz-ir-*, *ıuzga-* / *ıuzgan-* “uyuklamak”, *tutuz-* “tutulmak” ve bundan **tutuz-ak* > *tutsak*, *tuz-* / *tuz-ak*, *ütüz-* “üttürmek, ütülme” vb. (2007, s. 136).

DLT’de -Iz-/-Uz- ekleriyle yapılan kılışlama örneği şudur:

(tamuz-) *ol suw tamuzdı* “O, suyu damlattı.” 256

2.1.4. -II-/-UI-

Edilgen ve dönüşlü çatı kuran -II-/-UI- eki, DLT’de bir örnekte kılışlama yapmıştır. DLT’de -II-/-UI- ekleriyle yapılan kılışlama örneği şudur:

(sögül-) *er et söğüldi* “Eti kızarttı.” 268

2.1.5. +lAn-

Bazı dilciler, bu eki +lAn şeklinde ayrı bir ek olarak değerlendirirken bazıları isimden fiil yapma eki +lA ve dönüşlülük eki -n- şeklinde ayrı ayrı incelemektedir. Dilimizde çok işlek olarak kullanılan isimden fiil yapma eki +lA, bazı isimlere getirilememekte, çatı ekleri olan -n-, -ş- ve -t- ekleriyle kalıplaşmış olarak birleşik ek yapısında kullanılmaktadır. Bu tür örneklerde bu ek, çatı ve görüngü kategorisi oluşturmaktadır.

Akalın'a göre, +lA'dan sonra -n- veya -ş- eki alan kelimelerde geçişli fiillerin, geçişsiz hâle getirilmesi durumu söz konusudur. Bu sebeple bu fiiller, ayrı ayrı +lAş, +lAn gibi isimden fiil türeten eklerle türetilmemiş, +lA- ekinden sonra çatı eki getirilerek geçişsiz hâle getirilmişlerdir (1995, s. 98).

Delice, +lA ekiyle çatı eklerinin birleşiminin, tekrar ayrımı mümkün olmayacak derecede kaynaşmış bir birleşiklik olduğunu ifade eder (2007, s. 5).

Ergin, +lA- ekiyle yapılan bazı fiillerin, bu şekillerinin kullanılmadığını veya sonlarına bir fiilden fiil yapma eki almış şekli ile kullanıldıklarını söyler. Böyle fiillerde, +lA- ile fiilden fiil yapma eki birleşerek tek bir ek hâline gelmiş hissini verir (2002, s. 239). Ergin; +lA-n- eki alan bazı fiillerin asıl şekilleri ile kullanımdan düşmüş olabileceğini, bu örneklerin dönüşlü fiiller olduğunu, +lAn- gibi bir isimden fiil yapma eki olmadığını da belirtmiştir (2002, s. 268).

Korkmaz'a göre +lAn- eki, geçişli ve geçişsiz fiillere gelen isimden fiil yapma eki +lA- ile dönüşlülük eki -n-'nin kaynaşmasıyla oluşmuş bir birleşik ektir. Bazı fiillerle kullanılmayan +lAn- eki, işlev olarak hem çatı eki hem de fiilden fiil yapma eki olarak kullanılır (2007, s. 119).

DLT'de +lAn- ekiyle yapılan kılışlama örnekleri şunlardır:

(âzlan-) ol bu yarmakıg âzlandı “O, bu parayı azımsadı.” 131

(katıglan-) er katıglandı “Adam çabaladı.” 312

(kılınçlan-) üküş kılınçlanma “Çok cilve yapma.” 500

(tuşlan-) bir nēh birke tuşlandı “Bir şey bir şeye yöneldi.” 304

(utrulan-) ol añar utrulandı “O, onunla yüz yüze geldi.” 130

(yudruklan-) er yudruklandı “Adam avcunun tamamını yumdu (yumruk yaptı).” 394

(sözlen-) ol sözün maña sözlendi “O, konuştu ve bazı sözlerini bana açıkladı.” 305

(tüşlen-) elgin tüşlendi “Yolcu gecenin son saatlerinde mola verdi ve kısa bir uykudan sonra kalkmak üzere (mola yerine) indi.

(yüzlen-) ol maña yüzlendi “O, yüzünü bana döndü.” 392

2.1.6. -r-, -Ir-/-Ur-

Oldurgan ve ettirgen çatı kuran -r-, -Ir-/-Ur- ekleri; oluş fiillerine gelerek onları kılış fiiline dönüştürmekte, kılışlama yapmaktadır.

Kaşgarlı, -r- ekinin üç işlevinin olduğunu söyler. Birincisi, isimden fiil yapma işlevidir. *Tōn kızardı* “Elbise kırmızılaştı.” Fiilin aslı *kızıl erdi* “kırmızı oldu”dur. Fiilden lâm ve hemze düşürülerek fiil tam fiil yapılır.

İkincisi, ikilide geçişsiz olandan rı ile geçişli yapmaktır. *Er suw keçti* “Adam suyu geçti.”, *anı suwdan keçürdi* “O, onu sudan geçirdi.”, *er kaçtı* “Adam kaçtı.”, *kaçurdi* “O, onu kaçtırdı.”

Üçüncüsü, kendi başına olması ve bu anlamlardan hiçbirini ifade etmemesidir. *Anıy boynın kağırdı* “Onun boynunu burdu.”, *kāp koturdi* “Kabin içindekini boşalttı.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 279-280).

Kaşgarlı'nın verdiği örneklerden *kızır-* “oluşlama”; *geçir-* ve *kaçır-* “oldurgan çatı” örneğidir.

DLT'de -r-, -Ir-/-Ur- ekleriyle yapılan kılışlama örnekleri şunlardır:

(batur-) ol anı suwka baturdı “O, onu suya batırdı.” 252

- (*bışur-*) *ol et bışurdi* “O, eti pişirdi.” 254
- (*buşur-*) *ol meni buşurdi* “O, bana sıkıntı verdi.” 254
- (*bütür-*) *ot bâşıg bütürdi* “İlaç yarayı kapattı.” 252
- (*çomur-*) *ol anı suwka çomurdi* “O, onu suya koyup batırdı.” 256
- (*katur-*) *ol yumşak nēhni katurdi* “O, yumuşak nesneyi katılaştırdı.” 253
- (*keçür-*) *anıñ ışın keçürdüm* “Onun işini bitirdim, öldürdüm.” 22
- (*kiñür-*) *er ewin kiñürdi* “Adam evi genişletti.” 510
- (*küyür-*) *er otuñ küyürdi* “Adam odunu yaktı.” 428
- (*öçür-*) *ol otuğ öçürdi* “O, ateşin alevini söndürdü.” 91
- (*siñir- ~ siñür-*) *ol tançu siñirdi* “O, lokmayı yuttu, sindirdi.” 510
- (*taşur-*) *ot eşiç taşurdi* “Ateş tencereyi kaynatıp taşırdı.” 254
- (*teñür-*) *er ok teñürdi* “Adam okunu göğe fırlattı ve (ok) orada kayboldu. Elinden kuşu uçurup havalandırırsa yine aynıdır.” 510
- (*toður-*) *men anı toğurdum* “Ben onu doyurdum.” 253
- (*yitür-*) *er yarmak yitürdi* “Adam parayı kaybetti.” 378
- (*togur-*) *uragut ogul togurdi* “Kadın oğlan doğurdu.” 254

2.1.7. -t-, -It-/ -Ut-

Kılış fiilleri üzerine gelerek oldurgan ve ettirgen çatı kuran bu ek, oluş fiillerine gelerek onları kılış fiiline dönüştürmektedir.

Kaşgarlı'ya göre bu ekin, üç işlevi bulunmaktadır. Birinci işlevinin menkus olan (ortasında harf-i illet elif, vav, ye olan) üçlü fiillere veya dörtlü geçişsiz fiillere -t- getirerek onları geçişli yapmak, bu durumda illet harfi düşer, onun yerini -t- alır ve fiil üçlü gibi olur, olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 333-334):

Er burnı kânadı “Adamın burnu kanadı.” 333

Er burnın kanattı “Adam burnunu kanattı.” 333

İkinci işlevinin geçişsiz fiilleri geçişli yapmak -fiili geçişli yapmak için ye (y) düşürülür, yerine te (t) getirilir- olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 333-334):

Er komıdı “Adam bir işte heyecanlandı.” 333

Anı komıt “Onu bir işte heyecanlandır.” 333

Menkus ve dörtlerde fiil eğer kendiliğinden olmuşsa “te” eklenir ve fiil geçişli hâle getirilir. O zaman iki fail, mef'ule yönelir, birisi emreden diğeri işi yapandır. Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 333-334):

Er bitig bitidi “Adam kitabı yazdı.” Bu bir fail tarafından yazılmış ve mef'ule yönelmiştir.

Ol añar bitig bititti “O, ona kitap yazdırdı.” Burada fiil, iki failin mef'ule yöneldiği geçişli bir fiil olur.

Kaşgarlı'nın verdiği örneklerden *kanat-* ve *komıt-* “kılışlama”; *bitit-* “ettirgen çatı” örneğidir.

DLT'de -t-, -It-/ -Ut- ekleriyle yapılan kılışlama örnekleri şunlardır:

(*açıt-*) *ol sirke açıttı* “O, sirkeyi ekşitti.” 101

(*adnat-*) *er adnattı* “Adam farklılaştı. Olduğundan farklı hâle gelen her şey için de aynı.” 119

(*agıt-*) *ol anı tãgka ağıttı* “Onu dağa yükseltti, çıkarttı.” 102

- (*agnat-*) *yagak anın tılın agnattı* “Ceviz onun dilini kekretti, öyle ki dili kekeme gibi oldu.” 120
- (*agrit-*) *ol anı ağrıttı* “O, ona ağrı verdi.” 118
- (*ahsat-*) *ol anı axstı* “O, onu aksak hâle getirdi.” 118
- (*artat-*) *ol artattı* “O, nesneyi bozdu.” 117
- (*azıt-*) *ol anar yöl azıttı* “O, onun yolunu şaşırttı.” 101
- (*bedüt-*) *ol oğlanıg bedütti* “O, çocuğu yetiştirip büyüttü.” 326
- (*bekit-/beküt-*) *ol tışıg bekütti* “O, işi sağlamlaştırdı.” 329
- (*berkit-*) *ol berkitti nēñni* “O, işi ve nesneyi sağlamlaştırdı.” 339
- (*bezit-*) *tumlug anı bezitti* “Soğuk onu titretti.” 328
- (*boşat-*) *ol bulunug boşattı* “O, tutsağı serbest bıraktı.” 328
- (*boşat-/boşut-*) *ol tügün boşattı* “O, düğümü gevşetti.” 328
- (*buğut-*) *ol kişini tumlugka buğuttı* “O, adamı soğukta öldürdü.” 327
- (*burut-*) *ōt eşiçni buruttı* “Ateş, tencereyi buğulandırdı.” 327
- (*çıktrat-*) *ol tışın çıkırttı* “O, dişini gıcırdattı.” 337
- (*çılrat- ~ çilrat-*) *ol kepek çılattı* “O, kepeği ıslattı.” 330
- (*çılrat-*) *ol okın kişte çılrattı* “O, sadakta okuna ses çıkarttı. 336
- (*çıñrat-*) *ol koñragu çıñrattı* “O, çingirakları çaldırdı ve yular ile tıngırdattı.” 345
- (*çırışat-*) *sirke karın çırışattı* “Sirke, karnı ekşitti.” 338
- (*çokrät-*) *ol eşiç çokrattı* “O, tencereyi kaynattı.” 337
- (*çuwşat-*) *ol çağır çuwşattı* “Adam meyve suyunu ekşitti.” 338
- (*emget-*) *ol anı emgetti* “O, onu yordu.” 119
- (*emrit-*) *kaşınmak meniñ yinim emrittı* “Kaşıntı vücudumu kaşındırdı.” 118
- (*eñit-*) *bizni kamug eñitti* “Bizi hayrete düşürdü.” 314
- (*erüt-*) *ol yağ erütti* “O yağı eritti.” 101
- (*iglet-*) *bu yer anı igletti* “Bu yer onu hasta etti; çünkü ona uygun gelmedi.” 119
- (*isit-*) *ol mün işitti* “O çorbayı ısıttı.” 102
- (*kabart-*) *etük adakıg kabarttı* “Ayakkabı ayağı kabarttı.” 525
- (*kanat-*) *ol anıñ burnın kanattı* “O, onun burnunu kanattı.” 330
- (*karart-*) *ol anıñ tōnın kararttı* “O, onun elbisesini kararttı.” 525
- (*karıt-*) *öğlek anı karıttı* “Zaman onu ihtiyarlattı.” 328
- (*kasnat-*) *tumlug anı kasnattı* “Soğuk onu titretti.” 342
- (*kaynat-*) *ol eşiç kaynattı* “O, tencereyi kaynattı.” 345
- (*kemlet-*) *bu ot atıg kemletti* “Bu yem ata sıkıntı verdi.” 341
- (*kenüt-/kiñüt-*) *er ewin keñütti* “Adam evini genişletti.” 334
- (*kızart-*) *ol kızarttı nēñni* “O, nesneyi kırmızılaştırdı.” 525
- (*kewret-*) *ol anıñ küçin kewretti* “O, onun gücünü gevşetti.” 337
- (*kewşet-*) *ol katıg nēñni kewşetti* “O, sert nesnenin gücünü gevşetti.” 338

- (*kepit-*) *yil tönug kepitti* “Rüzgâr elbisenin bir kısmını kuruttu.” 326
- (*kiçit-*) *anıy uduzi kiçitti* “O, ona uyuz yerini kaşitti.” 326
- (*kiñit-*) *er ewin kinitti* “Adam evi genişletti.” 511
- (*kogşat-*) *kuyaş anı kogşattı* “Sıcak onun gücünü gevşetti.” 338
- (*komit-*) *üdig meni komuttı* “Vatana ve sevgiliye özlem beni heyecanlandırdı.” 330
- (*kokrat-*) *ol sūwug kokrattı* “O, suyu ve her türlü sıvıyı azalttı.” 337
- (*kokıt-*) *ol bilikni kokıttı* “O, kandili söndürüp onu kokuttu.” 333
- (*korkıt- ~korkut-*) *ol anı korkıttı* “O, onu korkuttu.” 339
- (*könit-*) *er yıgaç könitti* “Adam odunu düzeltilti.” 330
- (*köpürt-*) *öt eşiçni köpürtti* “Ateş tencereyi köpürttü.” 525
- (*kurıt- ~ kurut-*) *kūn tönug kurıttı* “Güneş, elbiseyi kuruttu.” 328
- (*kuyut-*) *ol atıg kuyuttı* “O, atı ürküttü.” 334
- (*kuzut-*) *ol anıy bogzin kuzuttı* “O, onu yemeğe iştahlandırdı, acıktırdı.” 328
- (*meñzet-*) *ol bir nēñni birke mezetti* “O, bir nesneyi bir nesneye benzetti.” 345
- (*müñret-*) *öt eşiçni müñretti* “Ateş tencereyi fokur fokur kaynattı.” 345
- (*oprāt-*) *ol tōnin oprattı* “O, elbiseyi yıprattı.” 117
- (*oxşat-*) *ol meni atama oħşattı* “O, beni babama benzetti.” 118
- (*ölit-*) *ol tōn ölıttı* “O, elbiseyi ıslattı.” 103
- (*özit-*) *ol anıy kulakın özıttı* “Çok konuştuğu için onun duymasını ağırlaştırdı ve onu sağırlaştırdı.” 101
- (*sarkıt-*) *ol tōndın suw sarkıttı* “O, elbiseden su damlattı.” 339
- (*sedret-*) *ol kişini sedretti* “O, insan kalabalığını azalttı.” 336
- (*sedret-*) *ol tōnug sedretti* “O, elbiseyi seyreltilti.” 336
- (*semrit-*) *er atın semrittı* “O, atı semirtti.” 336
- (*sewrıt-*) *ol işın sewrittı* “O, işini tamamlayıp bitirdi.” 336
- (*sızıt-*) *bu sözni sıdıgdın sızıtma* “Bu sözü dişlerinin arasından sızdırma.” 161
- (*sızıt-*) *ol anıy yāg sızıttı* “O, ona donmuş yağı eritti.” 328
- (*söbit-*) *ol nēñni söbıttı* “O, nesneyi sivriltilti.” 326
- (*suwsat-*) *ol anı suwsattı* “O, onu susattı.” 337
- (*süçit-*) *ol açıg nēñni süçıttı* “O, ekşi ve acı şeyi tatlılaştırdı.” 326
- (*süçit-*) *ol yirig süçıttı* “O, çorak yeri verimli hâle getirdi.” 326
- (*sürçit-*) *ol atın sürçıttı* “O, atını sürçtürdü.” 335
- (*tamıt-*) *ol sūwnı tamıttı* “O, suyu damlattı.” 330
- (*tañlat-*) *ol meni tañlattı* “O, beni şaşırdı.” 345
- (*tarut-*) *ol anıy ewin tarıttı* “O, ona evini daralttı.” 327
- (*tatıt-*) *tūz aşıg tatıttı* “Tuz, yemeği tatlandırdı.” 326
- (*teñit-*) *er okın teñıttı* “Adam okunu göğe yükseltti.” 334
- (*tepret-*) *ol tepretı nēñni* “O, nesneyi hareket ettirdi, oynattı.” 335

- (*tepsət-*) *ol meni tepsətti* “O, beni kıskandırdı.” 337
- (*tepzət-*) *ol meni bu işka tepzətti* “O, bu işte beni kıskandırdı.” 337
- (*tewşət-*) *ol yıpıg tewşətti* “O, ipi dolaştırdı, ucu bulunmuyor.” 338
- (*tıgrat-*) *oglın işka tıgrattı* “Oğlunu güçlendirdi ve işlerin dönmesi ve uygulanmasında onu dayanıklı hâle getirdi.” 336
- (*tıgret-* ~ *tıkret-*) *ol ogılnı tıgretti* “O, oğlunu güçlendirdi.” 336
- (*tozıt-*) *ol toprak tozıttı* “O, tozu kaldırıp tozuttu.” 328
- (*törüt-*) *Teğri yalıñuk törütti* “Yüce Allah Âdem’i ve yaratılanlardan diğerlerini yarattı.” 327
- (*tumlıt-*) *ol suw tumlıttı* “O, suyu soğuttu.” 340
- (*tütüt-* ~ *tütet-*) *öt tütün tütetti* “Ateş duman tüttürdü.” 326
- (*uglıt-*) *ol tawarın uglıttı* “O, malını artırdı ve çoğalttırdı.” 119
- (*usıt-*) *tüzluğ et mini usıttı* “Tuz et beni susattı.” 102
- (*uşat-*) *ol etmek uşattı* “O, ekmeği ufaladı.” 102
- (*üğret-*) *ol tawarığ üğretti* “O, malı çoğalttı ve geliştirdi.” 118
- (*üklit-*) *ol nēñni üklitti* “O, malını çoğalttırdı ve artırdı.” 119
- (*ülşet-*) *ol anı ülşetti* “O, onu gözü kararınca kadar acıktırdı.” 118
- (*ürküt-*) *ol kōy ürkütti* “O, koyun ürküttü.” 118
- (*üşüt-* ~ *üşit-*) *ol mini tumluğka üşütti* “O, beni soğukta bıraktı, üşüttü.” 102
- (*yalrıtt-*) *kirşen anıñ yūzin yalrıttı* “Kirşan (üstübeç) kadının yüzünü parlattı.” 343
- (*yaşart-*) *yagmur otuğ yaşarttı* “Yağmur bitkiyi yeşertti.” 527
- (*yaşnat-*) *Teğri yaşın yaşnattı* “Allah şimşek çaktırdı. Adam da kılıç ve benzeri parlak şeyleri parlatırsa yine aynıdır.” 344
- (*yawrıtt-*) *ol anı yawrıttı* “O, onun gücünü azalttı ve onu zayıflattı.” 343
- (*yılıtt-*) *er sūwıg yılıttı* “Adam suyu ısıttı.” 332
- (*yükset-*) *ol tām yüksetti* “O, duvarı yükseltip inşa etti.” 343
- (*yumşat-*) *ol katıg nēñni yumşattı* “O, sert nesneyi yumuşattı.” 343
- (*yunçıt-*) *ol anı yunçıttı* “O, onun durumunu kötüleştirdi.” 343
- (*yulrıtt-*) *ol ot yulrıttı* “O, ateşi parlattı, canlandırdı.” 343

2.2. Dîvânu Lugatî't-Türk'te Oluşlama

Dîvânu Lugatî't-Türk'te kılış tabanlı fiillere gelerek onları oluş fiiline dönüştüren ekler şunlardır:

2.2.1. -kUr-

(*burkur-*) *işler yūzi burkurdı* “Kadının yüzü buruştu ve (suratı) asıldı. Deride büzülürse aynıdır.” 282

2.2.2. -k/-Ik-/-Uk-

“*acık-, ayık-, burk-, duruk-, kırk-, kork- silk-*” gibi örnekleri veren Korkmaz; -k- ekinin tek heceli fiil köklerinden, anlamı “pekiştirilmiş olma” fiilleri türettiğini belirtir. Ayrıca, bazı kelimelerde kökle kaynaşmış olan ek, dönüşlülük işlevinde de kullanılır (2007, s. 127).

Hacıeminoğlu'na göre Eski Türkçe 'de pekiştirme eki olarak kullanılan ve fiile dönüşlülük manası veren -k-/-k-, Karahanlı Türkçesinde daha geniş bir kullanım sahası bulmuştur. Bu ekin hem isimden hem de fiilden aynı mahiyette fiiller türetmesi dikkat çekicidir (1991, s. 49).

Kaşgarlı'ya göre, -k- ekinin iki işlevi vardır. Birincisinin fiilin mağlup olan kişi üzerinde gerçekleşmesi olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 266):

Basıktı er “Adam geceleyin baskına uğradı.” 266

Tön kirikti “Elbiseye kir galip geldi.” 266

İkincisinin -k-'nin ek olmayıp kelimenin kökünde yer alması olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 266):

Er balıktı “Adam yaralandı.” 266

Çülüktü er “Adamın görünüşü perişanlandı.” 266

Kaşgarlı'nın verdiği örneklerden **basıktı** “edilgen çatı”, **kirikti** “isimden fiil yapım eki” örneğidir. **Balıktı** ve **çülüktü** örneklerindeki -k- ise ek değildir. Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere -k- ekinin bir de oluşlama işlevi vardır. **Sawur-** “savurmak” kılış fiiline -k- eki getirilerek **sawruk-** “savrulmak, akmak” oluş fiili yapılmıştır.

DLT'de -k/-Ik/-Uk- ekleriyle yapılan oluşlama örnekleri şunlardır:

(bölük-) *köy bölükti* “Koyun sürü sürü oldu.” 266

(sawruk-) *közden yāş sawrukti* “Gözden gözyaşları (yağmur gibi) aktı. 299

(turuk-) *kān turuktu* “Kan durdu. Yarada irin ve cerahat toplanınca da aynı.” 265

2.2.3. -I- / -II- / -UI-

Edilgen çatı işlevinde kullanılan bu ek, kılış fiillerine gelerek onları oluş fiiline de dönüştürebilmektedir.

Kaşgarlı ekin üç işlevinden bahseder. Birinci işlevin faili belirsiz olan fiili belirtmek için kullanılması olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 272):

Yā kuruldı “Yay kuruldu.” 272

Er uruldı “Adam dövüldü.” 272

İkinci işlevin geçişsizden meçhul fiil yapılma olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 272):

Ol nēñ körüldi “O şey görüldü.” 272

Ol yirke barıldı “O yere gidildi.” 272

Üçüncüsünün kendi başına bağımsız bir fiil olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 272):

Ölüg tirildi “Ölü dirildi.” 272

Sūt soguldı “Süt çekildi.” 272

Suw süzüldi “Su safılaştı.” 272

Kaşgarlı'nın vermiş olduğu örnekler **kuruldı**, **körüldi**, **barıldı** “edilgen çatı”, **tirildi** (< **tirig+l-**) “isimden fiil yapım eki”, **sogul-** “kelime kök hâlinde”, **süzül-** “oluşlama” örnekleridir.

DLT'de -I-/-II-/-UI- ekleriyle yapılan oluşlama örnekleri şunlardır:

(açıl-) *kök açıldı* “Gök açıldı.” 96

(ağrıl-) *yöl ağrıldı* “İki yol birbirinden ayrıldı.” 113

(atıl-) *çeçek agzı atıldı* “Çiçek tomurcuklandı.” 96

(bogul-) *er boguldı* “Adam boğuldu.” 270

(böğül-) *suw böğüldi* “Su, önüne çekilen bentlerden dolayı birikip çoğaldı.” 189

- (*buzul-*) ew *buzuldu* “Ev harap oldu.” 270
 (*bükül-*) *butık büküldi* “Budak eğildi.” 270
 (*çermel-*) *çawıg çermeldi* “Kamçının ucu bükülüp kıvrıldı” 300
 (*çöjül-*) *yıp çöjüldi* “Gevşek ip gerildi.” 270
 (*egil-*) *yıgaç egildi* “Dal eğildi.” 98
 (*esil-*) *yışıg esildi* “İp uzadı.” 97
 (*ırgal-*) *yıgaç ırgaldı* “Ağaç sallandı.” 114
 (*iril-*) *tām irildi* “Duvar çatladı.” 121
 (*kesil-*) *anıñ tām kesildi* “Adamın nefesi ve ruhu kesildi.” 147
 (*kewil-*) *er kūçi kewildi* “Adamın gücü zayıfladı.” 272
 (*kırıl-*) *er kırıldı* “Adam fakirleşti.” 271
 (*kırıl-*) *kırıldı nēñ* “Nesne (kabuğu) soyuldu.” 271
 (*kısil-*) *elig kapugka kısilı* “Kapıda eli sıkıştı.” 271
 (*kıyıl-*) *kūn kıyıldı* “Güneş kayboldu.” 429
 (*örtül-*) *kōk örtüldi* “Gök bulutlandı.” 113
 (*saçıl-*) *yağmur yagıp saçıldı* “Yağmur damlaları saçıldı.” 267
 (*sawrul-*) *tarıg sawruldu* “Irmak kaynayıp taşarak dalgalandı.” 300
 (*sırıl-*) *yāg eligke sırıldı* “Yağ ele yapıştı.” 268
 (*sökül-*) *tōn söküldi* “Elbise şeylerin dikişleri söküldü.” 268
 (*süzül-*) *suw süzüldi* “Su buharlaştı.” 268
 (*şemişil-*) *tügün şemişildi* “Düğüm çözüldü.” 268
 (*tarıl-*) *tarıldı nēñ* “Nesne dağıldı.” 269
 (*teşil-*) *kāp teşildi* “Tulum yırtıldı.” 269
 (*tutıl-*) *et bışıp tatıldı* “Et pişmekten dağıldı.” 267
 (*togral-*) *tōn kirden tograldı* “Elbise kirden parçalandı.” 300
 (*tökül-*) *suw töküldi* “Su döküldü.” 270
 (*tügül-*) *aş boguzda tügüldi* “Yemek boğazda takılıp düğümlendi.” 270
 (*tügül-*) *tügün tügüldi* “Düğüm düğümlendi.” 189
 (*uşal-*) *etmek uşaldı* “Ekmek ufalandı.” 97
 (*uwul-*) *uwuldu nēñ* “Nesne ufalandı.” 98
 (*ürül-*) *er öwkesinde ürüldi* “Adam öfkesinden şişti.” 97
 (*üzül-*) *üzüldi nēñ* “Nesne koptu.” 97
 (*yağıl-*) *yāg tonda yağıldı* “Yağ elbiseye yayıldı.” 381
 (*yapul-*) *kapug yapuldu* “Kapı çarptı.” 381
 (*yarıl-*) *butık yarıldı* “Dal ağaçtan yarılıp koptu, ayrıldı.” 381
 (*yarıl-*) *kāp yarıldı* “Tulum yarıldı.” 381
 (*yayı-*) *yıgaç yayıldı* “Ağaç, rüzgârdan sallandı.” 430

(*yazıl-*) *tügün yazıldı* “Düğüm çözüldü.” 382

(*yıkıl-*) *tām külf yıkıldı* “Duvar gürültüyle yıkıldı.” 150

(*yırtıl-*) *tōn yırtıldı* “Elbise yırtıldı.” 390

(*yorul-*) *ogul beşiktin yoruldu* “Çocuk beşiğinden çözüldü.” 381

(*yuwul-*) *topık yuwuldu* “Top yuvarlandı.” 382

2.2.4. +lAn-

Kaşgarlı'ya göre “+lAn-” eki dört anlamda kullanılmaktadır. Birincisinin bir şeye malik olmak ve onu mülkiyetine almak anlamını içermesi olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 312):

Er tarıglandı “Adam ekin sahibi oldu.” 312

Er kuşaklandı “Adam kaşık sahibi oldu.” 312

İkincisinin kendisini zikredenlerden sayıp onların kılığına girmek anlamı olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örneği vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 312):

Er oguzlandı “Adam Oğuzların kılığına girdi ve kendisini onlardan saydı.” 312

Üçüncüsünün bir şeyin tabiatında olmak anlamı olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 312):

Yıgaç butaklandı “Ağaç dallarını çıkardı.” 312

Yıgaç yemişlendi “Ağaç meyvelendi.” 312

Dördüncüsünün bu anlamlardan hiçbirini ifade etmeyip kendi başına olmasını ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 312):

Er katıglandı “Adam çabaladı.” 312

Kişi yumurlandı “İnsanlar toplandı.” 312

Kaşgarlı'nın verdiği örneklerden *tarıglan-*, *kuşaklan-*, *butaklan-*, *yemişlen-*, *toplan-* “oluşlama”; *oguzlan-*, *katıglan-* “kılışlama” örneğidir.

Kaşgarlı, DLT’de başka bir yerde, ekin üç anlamda kullanıldığını belirtir. Birincisinin bir şeyin onunla birlikte veya yanında olma manası olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 432):

Er tayaklandı “Adam değnek sahibi oldu.” 432

Süt kayaklandı “Süt kaymaklandı.” 432

İkincisinin nesnenin söylenenden sayılması anlamı olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 432):

Er atıg kızlandı “Adam atı pahalı saydı.” 432

Ol anı kızılandı “O, cariyeyi kızlardan saydı.” 432

Üçüncüsünün faili belirtilmemiş bir fiil olması olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 432):

Tawar çuglandı “Mal bohçalandı.” 432

Böz çıglandı “Kumaş arşınlandı.” 432

Kaşgarlı'nın verdiği örneklerden *tayaklan-*, *kayaklan-*, *çuglan-*, *çıglan-* “oluşlama”; *kızlan-* “kılışlama” örneğidir.

Kaşgarlı'ya göre, +lA- eki ile +lAn arasındaki fark, +lAn eki alan fiilin failiyle ve kendi başınlığıyla geçişsiz olması gerekir. +lA ekli fiillerde ise fiilin failinden başkasına geçişli olması gerektiğini ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 488):

Er ertüklendi “Adam ayakkabı sahibi oldu.” 488

Yıgaç erüklendi “Ağaç şeftalilendi.” 488

+1An ekli fiilin Arapça infi'al babında, +1A ekli fiilin tef'il babında ve her zaman geçişli olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 488):

Ol ôt körükledi “O, ateşi körükle üfledi.” 488

Ol kapug kiritledi “O, kapıyı kapattı.” 488

Kaşgarlıya göre eğer zikredilen isimlerle adamın beraberliği anlatılmak istenirse +1An ile bu anlamda bütün isimlerden fiil yapılabilir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 488).

Kaşgarlı'nın verdiği örneklerden *ertüklen-*, *erüklen-* “oluşlama”; *körükle-*, *kiritle-* “isimden fiil yapım eki” örneğidir.

DLT'de +1An- ekiyle yapılan oluşlama örnekleri şunlardır:

(ağaklan-) *ağaklandı nēη* “Nesnenin ayakları oldu.” 129

(arkuklan-) *er arkuklandı* “Adam işi kabul etmekte inatlaştı.” 137

(armutlan-) *yıgaç armutlandı* “Ağaç armutlandı.” 136

(artuçlan-) *tāg artuçlandı* “Dağ ardıçlandı.” 136

(azuklan-) *er azuklandı* “Adam azık sahibi oldu.” 129

(bagırlan-) *kān bagırlandı* “Kan pıhtılaşp toplandı.” 310

(balıklan-) *kōl balıklandı* “Göl balıklandı.” 310

(başlan-) *tarıg başlandı* “Ekin başaklandı.” 302

(bognaklan-) *bulut bognaklandı* “Bulutlar küme küme oldu.” 313

(buçgaklan-) *buçgaklandı nēη* “Nesnenin köşeleri ve uçları oldu.” 313

(bukuklan-) *çeçek bukuklandı* “Ağaç çiçekleri çanaklandı.” 319

(bulutlan-) *kōk bulutlandı* “Hava bulutlandı.” 310

(burçaklan-) *ter burçaklandı* “Ter boncuk boncuk oldu.” 313

(buşgutlan-) *er buşgutlandı* “Adam çırak sahibi oldu.” 312

(butaklan-) *yıgaç butaklandı* “Ağaç budaklandı.” 310

(bürçeklen-) *at bürçeklendi* “At perçemlendi.” 314

(bürlen-) *yıgaç bürlendi* “Ağaç tomurcuklandı.” 302

(çalpuşlan-) *elig çalpuşlandı* “Meyve yemekten el yapış yapış oldu.” 313

(çawlan-) *er çawlandı* “Adam meşhur oldu.” 304

(çelpeklen-) *köz çelpeklendi* “Göz çapaklandı.” 315

(çerlen-) *anıη közi çerlendi* “Onun gözü iltihaplandı.” 304

(çiçeklen-) *yıgaç çiçeklendi* “Ağaç çiçeklendi.” 311

(çoglan-) *ōt çoglandı* “Ateş alevlendi.” 304

(çöpürlen-) *eçkü çöpürlendi* “Keçinin kılları çıktı, kıllandı.” 311

(erlen-) *uragut erlendi* “Kadın koca sahibi oldu.” 116

(eşiçlen-) *er eşiçlendi* “Adam tencere sahibi oldu.” 129

(etüklen-) *er etüklendi* “Adam çizme sahibi oldu.” 129

- (*iglen-*) *uragut iglendi* “Kadın hastalandı.” 117
- (*isizlen-*) *oğlan isizlendi* “Çocuk huysuzlaştı.” 129
- (*kağgulan-*) *ol bu işka kağgulandı* “O, bu işten kaygılandı.” 433
- (*kağızlan-*) *yıgaç kağızlandı* “Ağaç kabuklandı.” 311
- (*kaklan-*) *et kaklandı* “Et kurudu.” 307
- (*kaklan-*) *suw kaklandı* “Su birikti ve çukurlarda gölcükler oluştu.” 307
- (*kanatlan-*) *kuş kanatlandı* “Uçucu hayvanın kanadı çıktı.” 311
- (*kemlen-*) *at kemlendi* “At hastalandı.” 147
- (*kezlen-*) *eşiç kezlendi* “Tencerenin dibi tuttu.” 307
- (*kıdıgılan-*) *kıdıklandı nēñ* “Nesneye sınır ve kenar yapıldı, kenarlandı.” 311
- (*kılıçlan-*) *er kılıçlandı* “Adam kılıç sahibi oldu.” 311
- (*kırlan-*) *yir kırlandı* “Yerde hendek ve çatlaklar oluştu.” 306
- (*kirlen-*) *köz kirlendi* “Göz çapaklandı.” 307
- (*kirlen-*) *tōn kirlendi* “Elbise kirlendi.” 307
- (*korlan-*) *yugrut korlandı* “Mayalanmış süt katılaştı.” 306
- (*köglen-*) *yūzi anıñ köglendi* “Onun yüzünde çil belirdi.” 307
- (*körpelen-*) *ot körpelendi* “Bitki filizlendi.” 432
- (*küçlen-*) *er küçlendi* “Adam güçlendi.” 307
- (*mandarlan-*) *yıgaç mandarlandı* “Ağaca sarmaşıklandı.” 313
- (*meñizlen-*) *kişi menizlendi* “İnsanın yüzü güzelleşti.” 516
- (*monçuklan-*) *kız monçuklandı* “Kız boncuk ve takı sahibi oldu.” 314
- (*oguşlan-*) *er oguşlandı* “Adam hısım ve aşiret sahibi olarak grup hâline geldi.” 129
- (*ōtlan-*) *at ōtlandı* “At, koşmaktan alevlendi, hararetlendi.” 131
- (*öñlen-*) *üzüm öñlendi* “Üzüm renlendi.” 128
- (*örküçlen-*) *suw örküçlendi* “Su dalgalandı.” 136
- (*saçlan-*) *er saçlandı* “Adamın saçı çıktı.” 305
- (*saglıkılan-*) *er saglıklandı* “Adam sağmal koyun sahibi oldu.” 314
- (*suwlan-*) *suwlandı nēñ* “Nesne ıslandı ve suyu çoğaldı.” 305
- (*sünüklen-*) *oğlan sünüklandı* “Oğlanın kemikleri büyüdü.” 516
- (*talkalan-*) *üzüm talkandı* “Üzüm koruk hâlinde geldi.” 433
- (*tarmaklan-*) *suw tarmaklandı* “Su haliçlere ayrıldı.” 313
- (*tarmutlan-*) *suw tarmutlandı* “Su kollara ve haliçlere ayrıldı.” 312
- (*tatıgılan-*) *üzüm tatıglandı* “Üzüm tatlandı ve lezzetli hâle geldi.” 310
- (*teriñüklen-*) *suw teriñüklandı* “Su daralıp nehirleşti.” 517
- (*tulkuklan-*) *tulkuklandı nēñ* “Nesne şişti.” 342
- (*tulumlan-*) *er tulumlandı* “Adam savaş malzemeleri ve silah kuşandı.” 310
- (*turkıgılan- ~ turkugılan-*) *ol mindin turkıglandı* “O benden utandı.” 313

- (*tüplen-*) *yıgaç tüplendi* “Ağaç kök saldı.” 303
 (*türgekle-*) *tön türgeklendi* “Elbise bohçalandı.” 342
 (*uçlan-*) *uçlandı nēḡ* “Nesnenin uçları oldu.” 116
 (*uğmaklan-*) *er uğmaklandı* “Adamın uşakları oldu.” 137
 (*uruglan-*) *kepez uruglandı* “Pamuk tomurcuklandı.” 129
 (*uwutlan-*) *er uwutlandı* “Adam utandı.” 128
 (*üzlan-*) *er üzlandı* “Adam ustalaştı.” 131
 (*üzlen-*) *eşiç üzlendi* “Tenceredeki yağ yükseldi.” 117
 (*üzümlen-*) *badıç üzümlendi* “Asma çardağı üzülendi.” 130
 (*yakrılan-*) *kōy yakrıldı* “Koyun yağlandı.” 434
 (*yalıglan-*) *takuk yalıglandı* “Horozun ibiklendi.” 393
 (*yarıklan-*) *er yarıklandı* “Adam zırhlandı.” 393
 (*yarımlan-*) *yarımlandı nēḡ* “Nesne yarılandı.” 394
 (*yarmaklan-*) *er yarmaklandı* “Adam para sahibi oldu.” 394
 (*yemişlen-*) *yıgaç yemişlendi* “Ağaç meyvelendi.” 312
 (*yığlan-*) *et yığlandı* “Et koktu.” 392
 (*yıgaçlan-*) *yir yıgaçlandı* “Yer ağaçlandı.” 393
 (*yıldızlan-*) *yıgaç yıldızlandı* “Ağaç kök saldı, kökleşti.” 394
 (*yumgaklan-*) *yumgaklandı nēḡ* “Nesne top hâline geldi ve yuvarlandı.” 394
 (*yüreklen-*) *er yüreklendi* “Adam cesaretlendi.” 393

2.2.5. +IAŞ-

İsimden fiil yapma eki +la- ile işteş çatı eki -ş-'nin kaynaşmasıyla oluşan +IAŞ- eki, DLT'de şu örneklerde oluşlama yapmıştır:

- (*tökleş-*) *tökleşti nēḡ* “Nesneler döküldü ve aktı.” 292
 (*teḡleş-*) *bir nēḡ birke teḡleşdi* “Bir şey bir şeye denkleşti.” 512
 (*ütleş-*) *ütleşdi nēḡ* “Eşyalar delindi.” 111

2.2.5. -lIn-/-lUn-

Edilgen çatı işlevinde kullanılan -l- ve -n- ekleri, Eski Türkçede birbirlerinin yerlerine kullanılabilen eklerdir. Kaşgarlı'ya göre -l- eki, -n-'den dönüşmüştür. *Bitig bitindi, bitildi* “Kitap yazıldı.” İkisi de olabilir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2018, s. 279).

Kaşgarlı, DLT'de başka bir yerde *er ağırlaldı* “Adam ağırlandı”, *at bağışlaldı* “At bağışlandı.” örneklerinde lâm (-l-) yerine nun (-n-) konularak *at bağışlandı, er ağırlandı* şeklinde kullanımının da caiz olduğunu, lâm'ın (-l-) daha yaygın kullanıldığını söyler (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 487).

İkili ve geçişli her fiile lâm (-l-) eklendiği zaman, fiilin geçişsiz ve meçhul fiil olduğunu, geçişli fiile nun (-n-) eklendiği zaman ise fiilin geçişsiz olduğunu ifade eden Kaşgarlı, şu örnekleri vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 392):

Er tügün yazdı “Adam düğümü çözdü.” 392

Tügün yazındı “Düğüm çözüldü.” 392

Kaşgarlı nun (-n-) ve lâm'ın (-l-) birlikte kullanılabildiğini, lâm'dan (-l-) sonra gelen nun (-n-) ile fiilin kendiliğinden olduğu anlamının ortaya çıktığını da söyler. Bu durumu, *tügün yazıldı* “Düğüm

çözüldü.”, *yazlındı* “Düğüm kendi kendine çözüldü.”; *er topık yuwldı* “Adam topu yuvarladı.”, *topık yuwuldu* “Top yuvarlandı.”, *yuwuldu* “kendi kendine yuvarlandı.” örnekleriyle açıklar (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 392).

Kaşgarlı, lâm (-l-) ekiyle nun (-n-) ekinin kaynaşarak -lIn-/-lUn- ekini oluşturduğunu, bu ekin fiile kendiliğinden olma anlamı kattığını işaret etmiştir. Eraslan da Uygur Türkçesindeki örneklerini ortaya koyarak -lIn-/-lUn- ekinin birleşik bir ek olduğunu ifade etmiştir (2012, s. 110).

DLT’de -lIn-/-lUn- ekiyle yapılan oluşlama örnekleri şunlardır:

- (*açlın-*) *kapug açlındı* “Kapı açıldı.” 116
 (*aslın-*) *aslındı nēḡ* “Bir şey bir şeye asıldı.” 117
 (*boğlun-*) *at boğlundi* “At boğuldu.” 302
 (*böglün-*) *suw böglündi* “Su toplandı.” 303
 (*büklün-*) *büklündi nēḡ* “Nesne büküldü ve eğildi.” 303
 (*kazlın-*) *yir kazlındı* “Yer kazıldı ve içinde çukurlar oluştu.” 306
 (*keslın-*) *keslindi nēḡ* “Nesne koptu.” 307
 (*kıslın-*) *kıslındı nēḡ* “Nesne sıkıştı.” 306
 (*koşlun-*) *iki nēḡ koşlundi* “İki şey birbirine koşuldu.” 307
 (*seşlın-*) *at seşlindi* “At bağından boşandı.” 305
 (*söglün-*) *et söglündi* “Et ızgarada pişti.” 305
 (*süzlün-*) *suw süzlündi* “Su süzüldü.” 305
 (*toplun-*) *tām toplundi* “Duvar delindi.” 303
 (*töklün-*) *suw töklündi* “Su döküldü.” 304
 (*tüglün-*) *suw boguzda tüglündi* “Su boğazda düğümlendi.” 304
 (*tüglün-*) *yıp tüglündi* “İp düğümlendi.” 304
 (*türlün-*) *türlündi nēḡ* “Nesne dürülüp büküldü.” 304
 (*tüzlün-*) *tüzlündi yir* “Yer düzleşti.” 304
 (*üzlün-*) *uruk üzlündi* “İp koptu.” 117
 (*yazlın-*) *tügün yazlındı* “Düğüm çözüldü.” 392
 (*yuwlun-*) *yuwlundi nēḡ* “Nesne yuvarlandı.”

2.2.6. -İş- / -IUş-

Edilgen çatı eki -l- ile işteş çatı eki -ş-’nin kaynaşmasıyla oluşan -İş-/-IUş- eki, DLT’de şu örneklerde oluşlama yapmıştır:

- (*kesliş-*) *keslişdi nēḡ* “Nesnenin parçaları koptu ve parçalar birbirinden ayrıldı.” 298
 (*kuyluş-*) *tāgdın sūwlar kamug kuyluşdi* “Dağdan sular döküldü.” 431
 (*süzlüş-*) *sūwlar kamug süzlüşdi* “Sular süzüldü.” 295
 (*tikliş-*) *yıgaç tiklişdi* “Odun dik hâle geldi.” 292
 (*tüglüş-*) *yıplar tüglüşdi* “İpler düğümlendi.” 292
 (*üglüş-*) *bir nēḡ bir üze üglüşti* “Bir şey bir şeyin üzerine yığıldı.” 112
 (*üzlüş-*) *üzlişdi nēḡ* “Nesne koptu.” 111
 (*yazlış-*) *tügünler yazlışdi* “Düğüm çözüldü.” 389

(yoğluş-) bitigler yoğluşdı “Yazılar, şekiller silindi.” 389

(yuwluş-) korumlar kamug yuwluşdı “Kayalar şeyler yuvarlandı.”390

2.2.7. -n-, -In-/-Un-

Dönüşlü ve edilgen çatı kuran bu ek, kılış fiillerine gelerek onları oluş fiiline dönüştürebilmektedir. Korkmaz, sonu bir ünlü veya akıcı -l- ünsüzü ile biten fiil kök veya gövdelerine gelen -n- ekinin, dönüşlülüğün yanında bir de edilgenlik işlevi yüklendiğini, bu durumun -l- veya ünlü ile sonuçlanan fiil kök ve gövdelerinde edilgenlik tabanının -l- yerine -n- ile yapılmasından kaynaklandığını belirtir (2007, s. 130).

Ergin’e göre, asıl pasiflik ve meçhul eki -l-’dir. Ergin, -l- ekinin ünlü veya -l- ile biten fiil kök veya gövdelerine getirilemediğini, bu nedenle, bu fiillerin -n- ekiyle pasif veya meçhul yapıldığını, aslında dönüşlülük eki olan -n- ‘nin sonradan pasiflik ve meçhul eki hâline geldiğini, Eski veya Çağdaş Türk lehçelerinde ünlü veya -l- ile biten fiillere pasiflik ve meçhul eki olarak -l- ‘nin getirilmesinin bunun delili olduğunu ifade eder (2002, s. 270).

Kaşgarlı ise tam tersi görüştedir. Ona göre o (lâm), ondan (nun’dan) dönüşmüştür. **Bitig bitindi, bitildi.** “Kitap yazıldı.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 279).

DLT’de -n-, -In-/-Un- ekleriyle yapılan oluşlama örnekleri şunlardır:

(bogun-) at bogundi “At boğuldu.” 273

(boşan- ~ boşun-) kōy boşandı “Koyun serbest kaldı, bağından kurtuldu.” 273

(boşan-) tügün boşandı “Düğüm gevşedi.” 273

(ırgan-) yıgaç ırgandı “Ağaç sarsıldı ve kımlıladı.” 115

(ilîn-) keyik tuzakka ilindi “Av tuzağa takıldı.” 100

(ilîn-) tiken tōnka ilindi “Diken elbiseye takıldı.” 100

(kōrūn-) tāg kōrūndi “Dağ göründü ve ortaya çıktı.” 278

(kōzūn-) kōzūndi nēη “Nesne göründü.” 278

(oğun-) er oğundi “Adam uykusundan uyandı.” 98

(örtēn-) bulut örtēndi “Gün battıktan sonra bulutlar kızardı.” 115

(örtēn-) örtēndi nēη “Nesne yandı.” 115

(sın-) yıgaç sındı “Ağaç kırıldı.” 242

(silkin-) er silkindi “Adamin tüyleri ürperdi.” 305

(tilin-) teri tilindi “Deri, kayış gibi boylamasına yırtıldı.” 275

(tutun-) kūn tutundi “Güneş tutuldu.” 274

(tügün-) ol tügün tügüندی “O kendi başına düğümlendi.” 273

(uğun-) ōt uğundi “Ateş uyudu ve söndü.”98

2.2.8. -ş-, -Iş-/-Uş-

Kılış fiillerine gelerek ifade edilen işin iki kişi tarafından karşılıklı veya beraber yapıldığını gösteren ve bu yönüyle işteş çatı kuran bu ek, kılış fiillerini oluş fiillerine dönüştürebilmektedir.

Korkmaz, -(I)ş-/(U)ş- ekinin, geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “kendiliğinden oluş” bildiren fiiller türettiğini belirtir. *Açış-, alış-, bulaş-, depres-, dönü-, eriş-, geli-, giri-, güzelle-, irileşmek, kalınlaş-* vb. örneklerdeki kendiliğinden oluşma işlev ve anlamının, ektaki ortaklaşma işlevinin değişme ve gelişmesinden oluştuğunu, -(I)ş-/(U)ş- ekinin işlev kaymasına uğrayarak “oluş” bildiren bir türetme eki niteliği kazandığını ifade eder (2007, s. 132).

Ergin'e göre fiilden fiil yapma eki olan -ş- eki, ortaklaşma ve oluş ifade eden fiiller yapar. Birlikte yapılan, ortaklaşa yapılan ve birden fazla kişi tarafından yapılan fiiller, ortaklaşma ifade eden fiillerdir. Oluş ifade eden fiiller ise dönüşlü fiiller ve bazı pasif fiiller gibi bir kendi kendine olma bildirir. Ayrıca Ergin, -ş- eki ile yapılan ve oluş ifade eden fiillerde gizli bir ortaklaşma ifadesinin olduğunu, bu ekin asıl fonksiyonunun ortaklık ifade etmek, ortaklaşma ile yapılan fiiller meydana getirmek olduğunu, oluş fonksiyonunun bu ortaklaşma fonksiyonuna dayandığını ifade eder (2002, s. 274-275).

Kaşgarlı'ya göre, -ş- ekinin dört anlamı bulunmaktadır. Birincisi, işte yardımlaşma anlamıdır. *Ol maña tön tikişdi.* "O, bana elbiseyi dikmede yardım etti.", *ol maña bitig bitişdi.* "O, bana kitap yazmada yardım etti."

İkincisi, bir işte yarışmadır. *Ol meniñ birle çalışdı.* "O, benimle gürüşti ki hangimizin daha güçlü ve yere çalıcı olduğu ortaya çıksın." Yardım anlamı için *maña* "benim için" kelimesi, yarış anlamı için *meniñ birle* "benimle birlikte" kelimesi kullanılır.

Üçüncüsü, isimlere lâm (l) ve şın (ş) eklenirse o isim kumarda, yarışta ve atışta ortaya konan şeyin adı olur. *Oynadım atlasu.* "Ortaya atı koyarak (atına) oynadım."

Dördüncüsü, fiilin kendi anlamında olmasıdır. *Kemişdi nējin.* "Nesneyi attı." (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 265).

DLT'de -ş-, -İş-/-Uş- ekiyle yapılan oluşlama örnekleri şunlardır:

(buruş-) *buruşdı nēj* "Nesne buruştu." 259

(çalış-) *kapug çalışdı* "Kapının çatlakları açıldı." 263

(emriş-) *etim barça emrişti* "Etim, uyuzluk sebeplerden kaşındı." 110

(sarmaş-) *iş sarmaşdı* "İş dolaşıp karıştı." 295

(siniş-) *sūwlar kamug sinişdı* "Sular çekildi." 511

(soğış- ~ soguş-) *öd soguşdı* "Zaman (mevsim) soğumaya yüz tuttu." 261

(soriş-) *anıñ yūzi sorışdı* "Onun yüzü buruştu." 259

(soruş-) *tön terig soruşdı* "Elbise teri çekti." 259

(tograş-) *tön kirdin tograşdı* "Elbise kirden lime lime oldu." 294

(yörgeş-) *yığıčka yıp yörgeşdı* "İp, ağaç şeye sarıldı." 389

(yulkaş-) *yulkaşdı nēj* "Nesne soyuldu." 389

Sonuç

Dîvânu Lugâti't-Türk'te görüngü kategorisi araştırılmadığı için, yapılan çalışmalarda, çatı ile görüngü birlikte değerlendirilmiştir. Bu nedenle araştırmacılar, kılışlama örneklerini oldurgan veya ettirgen çatı içerisinde, oluşlama örneklerini ise edilgen veya dönüşlü çatı içerisinde değerlendirmiştir. Çatı, kılış fiillerine getirilen bir takım eklerle yapılmaktadır ve bu ekler, söz dizimini etkilemektedir. Dilimizin sistematiği içerisinde yer alan ve kılış fiillerini oluş fiiline (oluşlama), oluş fiillerini kılış fiiline (kılışlama) dönüştüren görüngü de ise fiillerin varlık ilgisi değişmektedir. Bu iki kategori birbirine karıştırılmamalıdır. Eksiz çatılarda, fiilin sadece nesne durumu değil, yer ve zaman durumu da göz önüne bulundurulmalıdır. Ekli çatılarda ise hareket noktası olarak fiilin varlık ilgisi (oluş/kılış) dikkate alınmalıdır.

Etken çatı, oldurgan çatı, ikili çatı, meçhul çatı vb. birçok başlıkta çatıyla ilgili tartışmalar devam etmektedir. Kaşgarlı'nın konuya yaklaşımı, çatının ve görüngü kategorisinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi bu tartışmalara ışık tutacak mahiyettedir. Günümüzde belirli eklerle yapılan çatı kategorisi, geriye doğru gidildikçe daha zengin bir hâl almaktadır. Dîvânu Lugâti't-Türk'te bu zenginlik görülmekle beraber çatıyla karıştırılan ancak yeni bir kategori olan görüngü de bulunmaktadır. Dîvânu Lugâti't-Türk'te -dİr-/-dUr-, -tİr-/-tUr-, -gAr-, -gUr-, -kUr-, -Iz-/-Uz-, -Il-/-Ul-, +lAn-, -r-, -Ir-/-Ur-, -t-,

-It/-Ut- ekleriyle kılışlama; -kUr-, -k/-Ik-/-Uk-, -l/-Il-/-Ul-, +lAn-, +lAş-, -lIn-/-lUn-, -lİş- / -lUş-, -n-, -In-/-Un-, -ş-, -İş-/-Uş- ekleriyle oluşlama yapılmıştır. Bu durum; görüngü kategorisinin 11. yüzyılda da var olduğunu, sonraki dönemlerde de varlığını koruduğunu göstermektedir. Dîvânu Lugâti't-Türk'te 9 ekle 197 oluşlama, 7 ekle 157 kılışlama yapılmıştır. Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen oluşlama ve kılışlama örneklerinin sayısı tablo halinde şu şekildedir:

Ek	Oluşlama	Kılışlama
-dIr-/-dUr-, -tIr-/-tUr-	-	18
-gAr-, -gUr-, -kUr-	-	9
-Iz-/-Uz-	-	1
-Il-/-Ul-	-	1
+lAn-	84	9
-r-, -Ir-/-Ur-	-	16
-t-, -It-/-Ut-	-	103
-kUr-	1	-
-k/-Ik-/-Uk-	3	-
-l- / -Il- / -Ul-	47	-
+lAş-	3	-
-lIn-/-lUn-	21	-
-lİş- / -lUş-	10	-
-n-, -In-/-Un-	17	-
-ş-, -İş-/-Uş-	11	-
	197	157

Kısaltmalar

DLT : Dîvânu Lugâti't-Türk

vb. : ve benzeri

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (1995). +lA- ekinin çatı ekleriyle kullanılışı konusundaki görüşler ve ekin yabancı kaynaklı kelimelere getirilişi üzerine. *Türk Gramerinin Sorunları I*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (1983). *Sözcük türleri*. (D. Aksan, Haz.), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe dilbilgisi*. Salkımsöğüt Yayınları.
- Boz, E. (2015). *Türkiye Türkçesi biçimsel ve anlamsal işlevli biçimbilgisi*. Gazi Kitabevi.
- Delice, H. İ. (2002). Yüklem olarak Türkçede fiil. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 185-212.
- Delice, H. İ. (2007). Çatı eklerinin bilinmeyen bir işlevi. *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*.
- Delice, H. İ. (2009). Oldurgan çatı işlev açısından nasıl tanımlanmalıdır? *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33 (1), s. 107-120.
- Delice, H. İ. (2012). *Sözcük türleri*. Asitan Yayınları.

- Deny, J. (2021). *Türk dili gramerinin temel kuralları (Türkiye Türkçesi)*. (O. Şahin, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ediskun, H. (1999). *Türk dilbilgisi*. Remzi Kitabevi.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu Z. (2018). *Kaşgarlı Mahmud dîvânu lugati't-Türk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2002). *Türk dil bilgisi*. Boğaziçi Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk dilinde yapı bakımından fiiller*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hatipoğlu, V. (1978). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. DTCF Yayınları.
- Hunutlu, Ü. (2020). Dîvânu lügati't-Türk'ten günümüze çatı türlerinde benzerlikler ve farklılıklar. *Karadeniz Araştırmaları*, 17 (68), 1035-1074.
- Koç, N. (1992). *Açıklamalı dilbilgisi terimleri sözlüğü*. İnkılap Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil Bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2013). *Huzur*. Dergah Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Dergah Yayınları.
- Türk, O. ve Koç, F. (2022). Dîvânu lügati't-Türk'te fiilden fiil yapan eklerin fonksiyonları üzerine bir değerlendirme, *Düsped*, (31), 314-329.
- Yener, M. L. (2007). Türk dilinde sözcük türleri tasnifi sorunu üzerine. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages. Literature and History of Turkish or Turkic*, V (2), 606-623.
- Yücel, B. (2011). *Türkiye Türkçesinde fiil çatıları. Türk Gramerinin Sorunları I-II*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zülfikar, H. (1969). *Yabancılar için Türkçe dersleri-dilbilgisi*. A.Ü. Türkçe Kursu Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Fatih KIRMALI

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.